O‘ZBEK TALABALARIGA RUS TILIDAGI HAZIL VA KINOYALARNI TUSHUNISHNI O‘RGATISH

Sarvinoz Sodiqova Alisher qizi

Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti 1 - kurs talabasi

Gmail: sarvinozsodiqova0809@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek talabalariga rus tilidagi hazil va kinoyalarni tushunishni o‘rgatishning lingvistik, pragmatik va madaniyatlararo jihatlari tahlil qilinadi. Hazilni anglash faqat so‘zlarning lug‘aviy ma’nosini bilish bilan cheklanmasligi, balki vaziyat, ohang, umumiy bilim, nutqiy niyat va madaniy ishoralarni talqin qilishni ham talab qilishi asoslanadi. Rus tilini o‘rgatish jarayonida kinoyani aniqlash, yashirin ma’noni izohlash, kontekstni tahlil qilish hamda hazilga mos javob qaytarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bosqichli mashqlar taklif etiladi. Shuningdek, o‘qituvchi uchun material tanlash mezonlari va o‘quvchilarning pragmatik kompetensiyasini baholash yo‘llari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: rus tili, o‘zbek talabalari, hazil, kinoya, pragmatik kompetensiya, madaniyatlararo muloqot, kontekst, nutqiy niyat, lingvokulturologiya.

Аннотация. В статье анализируются лингвистические, прагматические и межкультурные аспекты обучения узбекских студентов пониманию юмора и иронии в русском языке. Обосновывается, что понимание юмора не ограничивается знанием лексического значения слов, но также предполагает интерпретацию ситуации, интонации, фоновых знаний, речевого намерения и культурных отсылок. В процессе преподавания русского языка предлагается система поэтапных упражнений, направленных на развитие навыков распознавания иронии, объяснения скрытого смысла, анализа контекста и адекватного реагирования на шутки. Кроме того, рассматриваются критерии отбора учебных материалов для преподавателей и способы оценки прагматической компетенции обучающихся.

Ключевые слова: русский язык, узбекские студенты, юмор, ирония, прагматическая компетенция, межкультурная коммуникация, контекст, речевое намерение, лингвокультурология.

Abstract. This article examines the linguistic, pragmatic, and intercultural aspects of teaching Uzbek students to understand humour and irony in Russian. It argues that humour comprehension is not limited to knowledge of the lexical meanings of words but also requires the interpretation of situations, intonation, background knowledge, communicative intentions, and cultural references. A step-by-step set of exercises is proposed for developing students' ability to recognize irony, interpret implicit meanings, analyze context, and respond appropriately to humorous remarks in the process of teaching Russian. Furthermore, the article discusses criteria for selecting teaching materials and methods for assessing learners' pragmatic competence.

Keywords: Russian language, Uzbek students, humor, irony, pragmatic competence, intercultural communication, context, communicative intention, linguacultural.

Kirish

Chet tilini o‘rganish jarayonida grammatik qoidalarni bilish va so‘z boyligini kengaytirish muhim, biroq ular tabiiy muloqotda muvaffaqiyatli qatnashish uchun har doim ham yetarli bo‘lmaydi. Suhbatdoshning hazilini anglash, kinoyani jiddiy fikrdan farqlash, nozik ishoralarni tushunish va vaziyatga mos javob berish ham kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlaridir. Ayniqsa, hazil va kinoya kabi bilvosita ma’no ifodalovchi nutq hodisalari til o‘rganuvchidan so‘zlarning bevosita ma’nosidan tashqariga chiqishni talab qiladi.

O‘zbek talabalari rus tilidagi hazilni tushunishda bir necha to‘siqqa duch kelishi mumkin. Bular qatoriga rus tilidagi ko‘p ma’noli birliklar, frazeologizmlar, so‘z o‘yinlari, intonatsiya, tarixiy-madaniy ishoralar va muayyan ijtimoiy vaziyatga xos muloqot me’yorlarini yetarlicha bilmaslik kiradi. Bundan tashqari, o‘zbek va rus tillarida hazilning ifodalanishi hamda kinoyani qabul qilish me’yorlari har doim bir xil emas. Shuning uchun

rus tilidagi kulgili matnni so‘zma-so‘z tarjima qilish uning kommunikativ ta’sirini saqlab qolmasligi mumkin.

Maqolaning maqsadi - o‘zbek talabalariga rus tilidagi hazil va kinoyalarni tushunishni o‘rgatishning samarali metodik yo‘llarini tavsiflash hamda bu ko‘nikmani rivojlantirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega: unda pragmatika, til o‘qitish metodikasi va madaniyatlararo muloqotga oid ilmiy qarashlar umumlashtiriladi. Muayyan guruhda tajriba o‘tkazilgani yoki statistik natijalar olingani da’vo qilinmaydi.

Asoslari va adabiyotlar tahlili. Hazilni oddiygina kuldirishga qaratilgan matn sifatida emas, balki muayyan kontekstda talqin qilinadigan kommunikativ hodisa sifatida ko‘rish lozim. Hazilning ta’siri tinglovchining umumiy bilimiga, suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabatga, vaziyatga va kutilmagan ma’no almashuvini payqashiga bog‘liq. Raskin hazilni semantik qarama-qarshiliklar va matnni ikki xil ssenariy asosida talqin qilish imkoniyati bilan bog‘lab tushuntiradi. Bu yondashuv hazilning ko‘pincha kutilgan ma’no bilan kutilmagan ma’no o‘rtasidagi farqqa tayanishini ko‘rsatadi.

Kinoya esa ko‘pincha aytilgan gapning bevosita ma’nosi bilan so‘zlovchining asl niyati o‘rtasida tafovut mavjud bo‘lishi bilan xarakterlanadi. Masalan, tartibsiz xonaga qarab «Ну и порядок!» deyilishi vaziyatga qarab maqtov emas, aksincha, tartibsizlikni tanqid qilish bo‘lishi mumkin. Bunday gapni to‘g‘ri tushunish uchun o‘rganuvchi so‘zlarning lug‘aviy ma’nosini bilishdan tashqari, vaziyatdagi nomuvofiqlikni va so‘zlovchining munosabatini ham sezishi kerak.

Grice muloqotda suhbatdoshlar ko‘pincha aytilgan gapning o‘zidan ko‘ra kengroq ma’noni anglashini pragmatik xulosa chiqarish bilan izohlaydi. Sperber va Wilson esa kontekst, kognitiv muhit va tegishlilik tamoyiliga e’tibor qaratadi. Ushbu qarashlar hazil va kinoyani o‘rgatishda o‘quvchiga faqat tayyor tarjimani berish emas, balki yashirin ma’noga qanday yetib borishni ko‘rsatish zarurligini anglatadi.

Chet tilini o‘qitish bo‘yicha kommunikativ yondashuvlar ham til shakllarini real vaziyatlarda qo‘llash, suhbatdosh niyatini anglash va madaniy me’yorlarni hisobga olishga urg‘u beradi. Canale va Swain kommunikativ kompetensiyani grammatik bilim bilan cheklamay, ijtimoiy-lingvistik va strategik jihatlarni ham qamrab oluvchi tizim sifatida ko‘rsatadi. Bunga tayangan holda hazil va kinoyani tushunish pragmatik hamda sotsiolingvistik kompetensiyalar kesishgan nuqtada shakllanadi, deyish mumkin.

Mavzu doirasida muhim metodik xulosa shuki, hazilni o‘rgatish alohida, tasodifiy mashg‘ulot emas, balki tinglab tushunish, o‘qish, gapirish va madaniyatlararo muloqot bilan integratsiyalangan faoliyat bo‘lishi kerak. Shu bilan birga, barcha rus tilida so‘zlashuvchilar bir xil hazil uslubiga ega degan umumlashtirishdan qochish lozim: hazil yosh, hudud, ijtimoiy guruh, shaxsiy tajriba va vaziyatga qarab farqlanadi.

Tadqiqotning maqsadi, vazifalari va metodlari. Maqolaning asosiy maqsadi o‘zbek talabalarining rus tilidagi hazil va kinoyalarni talqin qilish ko‘nikmasini rivojlantirish uchun nazariy asoslangan metodik tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: hazil va kinoyaning til hamda pragmatik xususiyatlarini tavsiflash; o‘zbek tilida so‘zlashuvchi talabalar duch kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklarni guruhlash; o‘quv materiallarini tanlash mezonlarini belgilash; mashqlar tizimini taklif qilish; o‘zlashtirishni baholash ko‘rsatkichlarini aniqlash.

Ishda nazariy manbalarni tahlil qilish, qiyosiy tavsiflash, pedagogik modellashtirish va misollarni pragmatik talqin qilish usullaridan foydalanildi. Maqola empirik tajriba natijalarini taqdim etmaydi; unda keltirilgan mashqlar va baholash mezonlari kelgusida amaliy sinovdan o‘tkazish uchun metodik taklif sifatida beriladi. Bu farq ilmiy xulosalarni asoslanmagan statistik da’volardan ajratish uchun muhimdir.

O‘zbek talabalarida uchrashi mumkin bo‘lgan asosiy qiyinchiliklar. So‘zma-so‘z tushunish va yashirin ma’noni payqamaslik. Til o‘rganuvchi ba’zan gapdagi barcha so‘zlarni bilsa ham, butun jumlaning kommunikativ ma’nosini anglamasligi mumkin. «Отлично придумано!» iborasi haqiqiy maqtov ham, muvaffaqiyatsiz qarorga nisbatan

kinoyali munosabat ham bo‘lishi mumkin. Qaysi ma’no nazarda tutilganini vaziyat, oldingi suhbat va ohang belgilaydi. Shu sababli talabalar har bir gap uchun bitta doimiy tarjima izlashdan ko‘ra, bir nechta talqin imkoniyatini tekshirishga o‘rgatilishi kerak.

Hazil va kinoyani o‘rgatish metodikasi. Birinchi tamoyil - kontekstga tayangan o‘qitish. Hazilni alohida jumla sifatida emas, balki qisqa dialog, vaziyat yoki voqea tarkibida taqdim etish lozim. Talabalar avval vaziyatni aniqlaydi, so‘ng gapning bevosita ma’nosini, keyin esa yashirin ma’nosini izohlaydi. Yakunda talqinini matndagi dalillar bilan asoslaydi. Bu ketma-ketlik intuitiv taxminni tahliliy ko‘nikmaga aylantirishga yordam beradi.

Ikkinchi tamoyil - osondan murakkabga o‘tish. Dastlab vaziyat orqali aniq anglashiladigan sodda kinoyalar, keyin so‘z o‘yinlari va frazeologik hazillar, undan so‘ng madaniy ishoralarga boyroq materiallar tanlanadi. Materialning qiyinligi faqat so‘zlar darajasi bilan emas, balki zarur fon bilimlari, tezlik, so‘zlovchilar soni va yashirin ma’no murakkabligi bilan ham belgilanadi.

Uchinchi tamoyil - taqqoslash. Talabalarga ruscha hazilning mazmunini o‘zbekcha ifodalash taklif etiladi. Maqsad so‘zma-so‘z tarjima qilish emas, balki kommunikativ ta’sirni imkon qadar saqlashdir. Ayrim hazillar boshqa tilga aynan ko‘chmaydi; bunday hollarda talaba hazil nima sababdan qiyin tarjima qilinishini tushuntirishi, ma’noni izohlashi yoki vaziyatga mos muqobil ifoda taklif qilishi mumkin.

To‘rtinchi tamoyil - xavfsiz muloqot muhiti. Talabalar noto‘g‘ri talqin qilganida masxara qilinmasligi kerak. Hazilni anglash ko‘pincha tajriba va madaniy bilimga bog‘liq bo‘lgani sababli, javobni darhol to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri deb belgilash o‘rniga, talqinga olib kelgan belgilarni muhokama qilish samaraliroq. Shuningdek, o‘quvchilarga hazilni tushunmaslik yoki unga kulmaslik ham tabiiy ekanini eslatish kerak.

O‘quv materiallarini tanlash mezonlari. Material tanlashda birinchi mezon - til darajasiga moslik. Agar hazilning asosiy so‘zlari talaba uchun noma’lum bo‘lsa, mashg‘ulot yashirin ma’noni tahlil qilishdan ko‘ra lug‘at bilan kurashishga aylanib qoladi.

Ikkinchi mezon - kontekstning yetarliligi: talaba talqin uchun zarur vaziyatni bilishi kerak. Uchinchi mezon - madaniy tushuntirish imkoniyati. To‘rtinchi mezon - axloqiy va psixologik xavfsizlik: kamsituvchi, tajovuzkor yoki stereotiplarni kuchaytiruvchi materiallar o‘quv maqsadi uchun zarur bo‘lmasa, tanlanmagani ma’qul.

Darsda qisqa dialoglar, moslashtirilgan hikoyalar, subtitrli lavhalar, komik vaziyatlar va o‘qituvchi tuzgan namunaviy matnlardan foydalanish mumkin. Avval qisqa va ravshan kontekstli misollar, keyin esa ko‘proq madaniy bilim talab qiladigan materiallar beriladi. Audio yoki videoni ishlatishdan oldin talabalarga tinglash maqsadi aniq aytilishi kerak: masalan, so‘zlovchining munosabatini aniqlash, kinoyani bildirgan belgilarni topish yoki javobning nima uchun kulgili ekanini izohlash.

Baholash va kutiladigan natijalar. Hazil va kinoyani tushunish ko‘nikmasini baholashda faqat talabaning kulgani yoki kulmaganiga qarab xulosa chiqarish to‘g‘ri emas. Baholash ma’no talqinining asoslanganligi va kontekstga mosligiga tayanishi lozim. Quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin: (1) gapning bevosita ma’nosini aniqlash; (2) yashirin yoki kinoyali ma’noni izohlash; (3) talqinni vaziyat, intonatsiya yoki matndagi dalillar bilan asoslash; (4) madaniy ishorani aniqlash yoki uning noma’lumligini tan olish; (5) muloqotga mos javob taklif qilish.

Boshlang‘ich bosqichda talabadan kinoyaning mavjudligini aniqlash va oddiy sababini tushuntirish kutiladi. Keyingi bosqichda u bir nechta ehtimoliy talqinni solishtirishi, noaniqlikni izohlashi va tarjima variantlarini taklif qilishi mumkin. O‘qituvchi qisqa diagnostik topshiriqlarni dars boshida va oxirida berib, talabaning o‘zgarishini kuzatishi mumkin. Biroq bunday kuzatuv natijalarini ilmiy tajriba sifatida taqdim etish uchun oldindan belgilangan mezonlar, ishtirokchilar haqidagi ma’lumot va tizimli tahlil zarur.

Muhokama. Hazil va kinoyani o‘rgatish til o‘qitishdagi muhim, ammo ko‘pincha chetda qoladigan vazifalardan biridir. Bu hodisalar o‘quvchini tilning 222rammatik shakllaridan tashqari, so‘zlovchining niyati, ijtimoiy munosabat va madaniy kontekstni

ham hisobga olishga undaydi. Shu bilan birga, hazilning talqini har doim ham yagona bo‘lmaydi: ayrim vaziyatlarda bir nechta izoh asosli bo‘lishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchi talabalardan faqat bitta javobni topishni emas, balki o‘z talqinini dalillar bilan asoslashni talab qilishi kerak.

O‘zbek va rus tillaridagi hazil shakllarini taqqoslash talabalar uchun foydali, lekin bu ikki madaniyatni qat’iy qarama-qarshi qo‘yish uchun asos bo‘lmasligi kerak. Har ikkala til muhitida ham hazilning turli uslublari mavjud. Maqsad madaniyatlar o‘rtasidagi farqlarni umumlashtirish emas, balki muayyan nutqiy vaziyatda ma’noni anglash va suhbatdoshga hurmat bilan munosabatda bo‘lish ko‘nikmasini rivojlantirishdir.

Taklif etilgan metodika nazariy tahlilga asoslangan. Kelgusida uni turli til darajasidagi o‘zbek talabalari bilan sinab ko‘rish, mashqlar oldidan va keyin bajarilgan topshiriqlarni solishtirish, talabalar fikrini so‘rovnoma yoki suhbat orqali o‘rganish mumkin. Bunday amaliy tadqiqot qaysi mashqlar samaraliroq ekanini va qaysi turdagi kinoyalar ko‘proq qiyinchilik tug‘dirishini aniqroq ko‘rsatadi.

Xulosa. O‘zbek talabalariga rus tilidagi hazil va kinoyalarni tushunishni o‘rgatish kommunikativ va pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning muhim yo‘nalishidir. Hazilni anglash uchun lug‘aviy bilim bilan bir qatorda kontekst, intonatsiya, suhbatdoshlar munosabati, madaniy ishoralar va yashirin ma’noni hisobga olish talab etiladi. Shu sababli darslarda so‘zma-so‘z tarjima bilan cheklanmasdan, vaziyatni tahlil qilish va talqinni dalillar bilan asoslashga yo‘naltirilgan mashqlardan foydalanish lozim.

Samarali metodika bosqichma-bosqich material tanlash, o‘zbekcha va ruscha ifodalarni taqqoslash, audio-vizual manbalardan foydalanish, talabalarga xavfsiz muhokama muhitini yaratish hamda baholash mezonlarini oldindan belgilashni nazarda tutadi. Hazilni tushunish qobiliyati tayyor iboralarni yodlash orqali emas, balki turli kontekstlarda ma’noni mustaqil talqin qilish tajribasi orqali shakllanadi. Mazkur tavsiyalarni amaliy sinovdan o‘tkazish keyingi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Canale, M., Swain, M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics, 1980, 1(1), 1–47.

2. Grice, H. P. Logic and Conversation. In: Cole, P., Morgan, J. (eds.). Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts. New York: Academic Press, 1975, pp. 41–58.

3. Hymes, D. H. On Communicative Competence. In: Pride, J. B., Holmes, J. (eds.). Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1972, pp. 269–293.

4. Raskin, V. Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1985.

5. Sperber, D., Wilson, D. Relevance: Communication and Cognition. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 1995.